

ביקורות ספרים

פתח דבר

אדם מחויב מוסרית להיות אחראי למעשיו וגם למילותיו ואפילו לשתיקותיו, כן, לשתיקותיו, כי גם השתיקות עולות לשמים ואלוהים שומע אותן ורק אלוהים מבין ושופט אותן. היזהרו אפוא בשתיקותיכם (בולניו, 2006, עמ' 9)

כתיבה היא מעשה פוליטי ומוסרי כאחד. לכן כתיבה שמצליחה לתת ביטוי לשפה שנדחקה תחת מבני כוח חברתיים, לפנות מרחב לקולות חתרניים וסרבניים ולהימנע מפרקטיקות של שליטה, היררכיה וניכוס, היא גם כזו שמצליחה להיות רפלקסיבית ביחס לכוחה שלה. כתיבה מסוג זה, שמגלמת על פי רוב את הקשר האימננטי שבין האישי לפוליטי, היא כתיבה שמאתגרת את גבולות השיח הפוליטי וחותרת תדיר לשינוי הסדר החברתי. שינוי שבמציאות האלימה והדכאנית אפשר לחוללו רק באמצעות פרקטיקות חתרניות: "לסתת באבן עוד פירור ועוד פירור עד שמהו קורה" (רלה מזלי אצל ישכר, 2003, עמ' 26). את שש ביקורות הספרים הראשונות בגיליון זה גיבשנו למעין רב שיח בין נשים שכותבות על נשים על נשים.

דפנה הקר, סוציולוגית של המשפט שמתמחה במגדר ומשפט ובמשפחה ומשפט, עורכת עבורנו סיור מודרך בגיליון העשירי של כתב העת תרבות דמוקרטית, המוקדש לזכרה של דפנה יזרעאלי ז"ל. מדבריה של הקר עולה כי הגיליון, שכולל מגוון רחב של מאמרים תחת הכותרת "מגדר וחברה בישראל", מפגיש באופן מאתגר תיאוריות ופרקטיקות פמיניסטיות; מחקרי מאקרו ומיקרו שמטפלים במצבן, במעמדן ובפועלן של נשים בזירות שונות של החברה בישראל; והתמודדויות תיאורטיות ואמפיריות עם סוגיית כוחן החברתי של נשים בישראל. במובן זה, טוענת הקר, יכול הגיליון לשמש מקור חשוב למחקר, להוראה ולעשייה פמיניסטית, בה בעת שהוא תיעוד של הישגי הפמיניזם בישראל. עם זאת, מציינת הקר, הסרונו הבולט של הגיליון הוא בהיעדרן של נשים פלסטיניות ובהתעלמותן מן הפמיניזם הפלסטיני.

מבט היסטורי על התפתחות התנועה הפמיניסטית בישראל מספק ספרה של חנה ספרן, לא רוצות להיות נחמדות. ניצה ברקוביץ, סוציולוגית פוליטית שחוקרת את הדרכים בהן מבנים מדינתיים וגלובליים מכוננים יחסי מגדר, טוענת כי לספר תרומה חשובה לספרייה הפמיניסטית הישראלית, שחסרה התייחסות מחקרית ואנליטית להיסטוריה של תנועות נשים בישראל. ברקוביץ מתמקדת בסקירתה בכיטויים של הקשר שבין פמיניזם, הלאומיות הציונית וגלובליזציה. לטענתה, אחת התרומות החשובות של הספר היא בהדגשת יחסי הגומלין בין תנועות נשים בינלאומיות, בעיקר אמריקאיות, ובין פועלן והתפתחותן של תנועות נשים בישראל. נוסף על כך, חשיבותו של הספר, לפי ברקוביץ, נובעת משירת שני גלי הפמיניזם – זה של שנות העשרים וזה של שנות השבעים – לסיפור של מאבק אחד, מורכב ודינמי. לטענתה, עושרו של הניתוח טמון בין השאר באופן שבו דמויותיהן של הנשים המרכזיות ופועלן משולבים בסיפור ההיסטוריוגרפי.

עמליה סער, שמתמחה בתיאוריה פמיניסטית ועורכת מחקרים אנתרופולוגיים שעניינם המפגש שבין מגדר לכוח בכלל ובחברה הפלסטינית בישראל בפרט, מפנה את המבט הפמיניסטי הסוציולוגי לממד המרחבי. זאת באמצעות קריאה מורכבת ברבדיו השונים של הספר נשים בדרום: מרחב, פריפריה, מגדר, בעריכת הנרייט דהאן-כלב, ניצה ינאי וניצה ברקוביץ. מנקודת המבט של הפמיניזם הפוסט-קולוניאלי, טוענת סער, תרומתו של הספר נעוצה בחשיפת הממד הגיאוגרפי של אי השוויון החברתי הרב ממדי מחד גיסא, ובהצגת ניתוח פמיניסטי למחקר הגיאוגרפי מאידך גיסא. סער מבחירה את הגישה הפמיניסטית לגיאוגרפיה ופורשת בפנינו את פרקי הספר שנכתבו ממגוון דיסציפלינות, מתודולוגיות וסגנונות כתיבה, ושכוללים לצד טקסטים אקדמיים גם טקסטים ויזואליים. לדידה, למרות ההבדלים בין הפרקים, כמעט בכלם נוכח המפגש הדיאלקטי בין סוכנות למבנה. כך יוצרות הספר, כלשונה, מפיקות את המיטב מן הפוטנציאל הטמון בבחינת היחסים בין שלושה ממדים – מרחב, פריפריה ומגדר.

ומן ה"פריפריה" אל ה"מרכז". ספרה של נינה תורן נשים באקדמיה הישראלית: דימויים, מספרים, הפליה חושף, לפי דפנה למיש, את ממדיה של האפליה המגדרית ואת עומק מבנה הכוח המגדרי בעולם האקדמיה דווקא, שנתפס כעיוור מינים וכמקדם שוויון מגדרי. למיש, חוקרת תקשורת שמתמחה בין השאר בחקר ילדים וטלוויזיה ובתהליכי הבניה של זהות מגדרית באמצעי התקשורת, סוקרת את ממצאי המחקר, המתבססים על נתונים כמותיים ועל ראיונות עומק עם נשים באקדמיה. מבין התיאוריות שעולות בספרה של תורן מתמקדת למיש בהסבר הפמיניסטי להבניה חברתית של תכונות נשיות וגבריות. בתוך כך היא מתארת את ביטויי השונים של אי השוויון המגדרי באקדמיה הישראלית וטוענת כי מעניין במיוחד הממצא שלפיו נשים מכחישות את קיומה של אפליה מגדרית ואינן מערערות על הסדר החברתי הממוגדר.

החברה האזרחית בכלל וארגונים לא ממשלתיים בפרט משמשים זירה חשובה נוספת לבחינת סוגיות מגדריות. מנאר חסן, חוקרת יחסי מגדר בחברה הפלסטינית העירונית, ממקמת את הדיון הביקורתי שהיא עורכת בספרה של אליזבת פייר (Elizabeth Faier) – Organizations, Gender, and the Culture of Palestinian Activism in Haifa, Israel – בהקשרו של השיח הציבורי והאקדמי העוסק בתופעת פריחתם של ארגונים לא ממשלתיים. תופעה זו מוסברת בשיח האקדמי העכשווי כאחד מתוצריהם של תהליכי הגלובליזציה הכלכלית. לטענת חסן, התמקדותה של פייר בזהות המשוסעת של אקטיביסטים פלסטינים, זהות שמגלמת בתוכה את המתח בין מודרניות למסורתיות ובין אורבניות לכפריות ואת המאבק הכפול בחברה הפלסטינית ובמדינת ישראל, מערפלת את תנאי המציאות שבהם נתונים ופועלים ארגונים לא ממשלתיים. בפרט טוענת חסן שבדומה לארגונים לא ממשלתיים רבים בעולם, גם פעילותם של ארגונים לא ממשלתיים פלסטיניים בישראל עוברת תהליך של דה־פוליטיזציה.

לבסוף, אורית קמיר, משפטנית פמיניסטית שחוקרת את הקשר בין חברה, תרבות ומשפט, רואה בהוצאת תרגומו לעברית של פמיניזם משפטי בתיאוריה ובפרקטיקה הזדמנות לעיון מחודש בהגותה של קתרין מקינון. לטענת קמיר, על אף כשליו מצליח התרגום להעביר את מסריה החדים ורבי העוצמה של מקינון, מחשובות ההגות והאקטיביסטיות הפמיניסטיות. בסקירתה עומדת קמיר בקצרה על עיקרי הפמיניזם המרקסיסטי-מעמדי של מקינון, פמיניזם

שמדגיש את תהליך ההבניה החברתית של המיניות. כמו כן, היא מאירה נקודות וטיעונים מרכזיים במאמרים שבספר, כדוגמת הקישור בין אפליית נשים להבניית מיניותן באמצעות אלימות מינית נגדן, הדיון הפמיניסטי בפורנוגרפיה (הזניה מתועדת, כלשונה של קמיר) ועמדתה הביקורתית של מקינן ביחס לפוסט-מודרנה.

תמר ברקאי ועמית קפלן, עורכות מדור ספרים

מקורות

בולניו, רוברטו (2006). נוקטורנו בצילה. תל אביב: עם עובד.
ישכר, חדוה (2003). אחיות לשלום: קולות בשמאל הפמיניסטי. תל אביב: רסלינג.